

III. Cumhuriyetin Kuruluşunda Yargı Tasfiyeleri

Onur Karahanoğulları, Ankara Üniversitesi SBF,
e-posta: karahanogullari@politics.ankara.edu.tr

Özet

Modern Fransız Cumhuriyet Rejiminin kuruluş yıllarında, III. Cumhuriyet'in ilan edildiği 1870 yılından itibaren, köklü bir idareci ve yargıç temizliği gerçekleştirilmiştir. İdarenin üst kadrolarının ve yargı mensuplarının tasfiyesi yeni siyasal rejimin kurulmasında temel araçlardan olmuştur. Tasfiye, idarenin ve yargının (Danıştay ve Yargıtay) üst kademelerinin cumhuriyet karşıtı niteliğini değiştirmeyi amaçlamıştır. Laik eğitimi kuran reformlara ve izinsiz tarikatların dağıtılmasına karşı tarikatların ve Kilise'nin verdiği tepkinin yargıdan ve Danıştay'dan destek bulmasını da engellemek gerekmiştir. Danıştay temizliği sayı artırma, görevden alma, emekliye sevk etme, istifa zorunda bırakma, görevde yükseltme ve yeni atama yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. 13 Temmuz 1879 tarihli Yasanın uygulanması ile Fransız idari yargı tarihinin en büyük tasfiyesinin gerçekleştirildiği kabul edilmektedir. Cumhuriyetçiler, devleti burjuva cumhuriyetinin ilkeleriyle düzenleyebilmek için bürokraside ve yargıda büyük tasfiyeler gerçekleştirmiştir. Bu basit bir "adamını yerleştirme" değil, bir "temizlik" olmuştur.

Anahtar Sözcükler: İdari yargı, yargı tasfiyesi, Danıştay, tarikat, Üçüncü Cumhuriyet.

The Purges of Judiciary in the Founding Years of the Third Republic

Abstract

Establishment years of modern French Republican Regime, began by the proclamation of III. Republic in 1870, witnessed the great political purge of the bureaucracy and of the judiciary. Purging the higher class of administrative body, the judiciary among them the Court of Cassation and the Council of State was the one of the most effective instrument in establishment of new political regime. Main purpose of this purge was to break up the anti-republican tendencies in bureaucracy and in judiciary. Reforms for secular education and the administrative dissolution of sects gave way to a hard political reaction of the Church and of sects. By the purges Republicans tried to impede these reactions to get support from judiciary. In purging Council of State they used different methods, namely, creating new posts, forcing to retirement and to resignation, promotions and new designations. Application of the Law of 13 July 1879 is considered as the greatest purge in the history of the French administrative justice system. This was not a simple favoritism but genuine political purge.

Keywords: Administrative justice, Purge of judiciary, Council of State, Sects, Third Republic.

Giriş

1878-1883 yılları arasında Fransız yargısı ve Danıştay'ı (Devlet Şurası) tarihinin en ağır tasfiyesini yaşamıştır. Yargı yapısı değiştirilmiştir. Yargı ve Danıştay temizliği, eğitimin laikleştirilmesi uğraşısıyla birlikte Cumhuriyet rejiminin yerleştirilmesinin temel aracı olmuştur.

Sözkonusu yıllar 1940'a kadar sürecek III. Cumhuriyetin kuruluş yıllarıdır. Fransa'da III. Cumhuriyetten (1870-1940) önce, I. Cumhuriyet (1792-1804), I. İmparatorluk (1804-1815), Restorasyon (1815-1848), II. Cumhuriyet (1848-1852), II. İmparatorluk (1852-1870) rejimleri yaşanmıştır.

İşçi sınıfını Komünde (1871) siyasal yenilgiye uğratmış burjuvazi, Fransız kırsalının ve Kilisenin desteğini arkasına almış soyluluğun monarşi arayışına karşı, sınıf bilincini ve sınıf örgütlerini bastırdığı emekçilerin de desteğiyle Cumhuriyeti kurmaya çalışmıştır. Kimlerin seçmen olabileceği ve seçmen olanların hangi toplumsal kanallarda bilinçlendiği ve örgütlendiği belirleyici olmuştur. Papazları, tarikatları ve okullarıyla taşırayı ve eğitimi kontrol eden Kilise, dinci muhafazakârların, kralcıların, meşruiyetçilerin (Bourbon hanedanı savunucularının) ve soyluların, devletin yüksek görevlerinde yer alacak çocuklarını da yetiştirmiştir. Cumhuriyet ilan edilmiş olmasına karşın 1871'de devlet aygıtında cumhuriyet karşıtlığı belirleyicidir.

Cumhuriyetçiler, bürokrasiye müdahale edip temizlik yapmıştır. Eğitimin kilise ile olan bağıni kesmeye çalışmıştır. Bunları yaparken de yargının engel çıkartmasını önlemek için savcı, hâkim ve yüksek yargı üyeleri arasında temizliğe girişmiştir. Seçmenler ve bürokrasi Kilisenin ve onun müttefiki olan siyasal yapıların denetiminden uzaklaştırılmıştır.

III. Cumhuriyetin kuruluş yılları, Cumhuriyetçilerin iktidara ve devlete, aşama aşama sahip olmalarının tarihidir. Yargı temizliği de, sahip olma aşamalarından biridir.

Cumhuriyetçilerin bu temizliği sağlayabilecek güce erişmeleri için Senato ve Cumhurbaşkanı engelini ortadan kalkması gerekmiştir.

Cumhuriyetçilerin ilk girişimi, Paris Komününü monarşistler ile el ele verip ezdikten sonra 1871'de kurulan sağcı hükümette elde ettikleri adalet bakanlığını kullanarak yargıda tasfiyeye girişmek olmuştur. Meşruiyetçi ve dinci bir muhafazakâr olan Mac-Mahon 1873'te Cumhurbaşkanı seçilip "Ahlaki Düzen" programlı gerici hükümetler kurdurunca tasfiye tersine dönmüştür. Cumhuriyetçilerin getirdiği yargı ve savcılar görevden alınmışlardır.

1876'da Meclis seçimlerini Cumhuriyetçiler kazanmış, fakat Senato'da çoğunlukta olmadıkları için istedikleri kanunları çıkaramamıştır. Cumhurbaşkanı Mac-Mahon da Cumhuriyetçilerin istediği tasfiye kararnamelerini imzalamamıştır. 1879 seçimlerinde Cumhuriyetçiler Senato'da da çoğunluğu elde edince, dinci muhafazakâr Mac-Mahon istifa etmek zorunda kalmıştır (30 Ocak 1879). Cumhuriyetçiler, Senatodan sonra Cumhurbaşkanı engelinden de kurtulmuştur. Böylece Muhafazakâr Cumhuriyet (Catta, 1930: 411) sona ermiştir.

30 Ocak 1879 itibarıyla Cumhuriyetçi siyasal programın devletin kararlarına dönüşmesinin önündeki Senato ve Cumhurbaşkanı engeli kalkmıştır.

Rejim değişiklikleri

Fransız siyasal rejiminin kurulması tarihi, 1789'dan başlayarak işçi sınıfının mücadele gücünü kullanan burjuvazinin, feodalizmden ve aristokrasiden devlet aygıtını ele geçirmesi tarihidir. III. Cumhuriyet burjuvazinin, devlet aygıtını nihai olarak ele geçirdiği dönemdir. Burjuva sivil toplum ve devleti hemen hemen tüm kurumlarıyla oluşturulmuş, ele geçirilmiştir. Burjuvazi için 1848 ve 1871'de yaşadığı işçi sınıfı egemenliği tehlikesi geride kalmış; İmparatorluk, Monarşi ve Restorasyon dönemlerinde siyasal iktidarı geçici olarak ele almış, feodal ve aristokrat sınıflar kesin siyasal yenilgiye uğratılmıştır.

Napolyon'un yeğeni Louis Bonapart'ın II. Cumhuriyete karşı 1851 Darbesinden¹ sonra halkoylamasıyla (plebisitle) kendini cumhurbaşkanı yaptırdığı² ve daha sonra imparator ilan edildiği 1852'de başlayan II. İmparatorluk dönemi, Almanlara karşı açılan yayılmacı savaşın kaybedilmesi ve ülkenin işgale uğramasıyla sona ermiştir. Léon Gambetta tarafından 4 Eylül 1870'de Paris Belediye Binasının balkonundan Cumhuriyete geçildiğinin halka duyurulduğu sırada Paris, Alman kuşatması altındadır. İmparator, Almanlara esir düşmüş, Paris ayaklanmış, Bourbon Sarayı ele geçirilmiştir.

Şubat 1871 seçimlerinde Monarşistlerin çoğunlukta olduğu (650'nin 400'ü) bir Meclis oluşmuştur. Monarşistler, Meşruiyetçiler (Bourboncular) ve Orleancılar olarak bölünmüştür. Cumhuriyetçilerin içinde ise az sayıda sosyalist bulunmaktadır. Meclis Başkanlığına ılımlı bir Cumhuriyetçi olan ve Monarşistler tarafından devrimci saflarda yer almadığı için olumlu karşılanan Jules Grévy seçilmiştir. Meşruiyetçi ve daha sonra muhafazakâr cumhuriyetçi Adolphe Thiers, 19 Şubat'ta merkez sağdan ve ılımlı Cumhuriyetçilerden oluşan bir hükümet kurunca, Adalet Bakanlığına Jules Dufaure getirilmiştir. Dufaure, bakanlığı sırasında yargı tasfiyesine girişmiş, ancak bu yarım kalmıştır.

18 Mart 1871'de Paris emekçileri ayaklanmış, Parlamento ve hükümet

Paris'ten kaçarak Versay'a taşınmıştır. Emekçiler seçim yaparak Komünü ilan etmiştir. Versay, 10 Mayıs 1871'de Almanlarla koşulları ağır bir barış anlaşması imzalamış ve Almanlardan da destek alarak Komün'e karşı ordu kurmuştur. 21 Mayıs'ta Paris'e girilerek Cumhuriyetçilerin de desteğiyle Komün kanlı biçimde ezilmiştir.

Monarşistlerin, Orleancılar ve Meşruiyetçiler (legitimist) olarak bölünmüş olması, 1873 yılına kadar Cumhuriyetçi bakanların da bulunduğu Thiers hükümetlerinin sürmesini sağlamıştır. Ancak sağ, katı muhafazakâr siyaset konusunda güvence veren Albert de Broglie etrafında birleşince, azınlığa düşen Thiers istifa etmiştir. 24 Mayıs 1873 tarihinde, Komünü ezen meşruiyetçi General Mac-Mahon Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Mac-Mahon, dini değerlere dayalı bir "Ahlaki Düzen (l'ordre moral)" siyaseti izleyeceğini ilan etmiştir. Komüne düşmanlığın simgesi ve Komünün günahlarının kefareti olarak Paris'te Monmartre tepesine Sacré-Coeur Bazilikası inşaatına başlanmıştır. Giderinin yalnızca bağışlarla karşılanması koşuluyla Cumhuriyetçiler de buna destek olmuştur. 1873 Haccına pek çok milletvekili katılmıştır. Dinin ve Kilisenin toplumdaki gücü artmış, izlenen cumhuriyet karşıtı siyasetle birlikte yürütülen dincileşme, monarşistlerin bir araya gelmesini de teşvik etmiştir. Cumhuriyetçi basın katı biçimde sansür edilmiş, 14 Temmuz'un anılması yasaklanmış, kimi belediyelerde Cumhuriyetin simgesi olan Marianne büstleri kaldırılmış, dini olmayan cenaze törenleri yasaklanmıştır. 1874'te çıkarılan yasa ile Başbakana ve valilere belediye başkanlarını atama yetkisi verilmiştir. Bu yasanın yarattığı yerel tepki ve Ahlaki Düzen hükümetlerinin gerici siyaseti, Cumhuriyetçilerin 1876 seçimlerinde zafer kazanmasını sağlamıştır.

1875'te yapılan anayasa değişiklikleri ile Cumhuriyet anayasa hükmüne bağlanmış ve kurumları oluşturulmuştur. Cumhurbaşkanının Senato ve Millet Meclisinin Ulusal Meclis olarak toplanacağı ortak oturumda yedi yıl için seçilmesi kurala bağlanmış; Senato 75 üyesi yaşam boyu görev yapacak 350 üyeli bir meclise dönüştürülmüş ve Cumhurbaşkanının görevleri arasına tüm askeri ve sivil görevlileri atama, meclisi feshetme yetkileri eklenmiştir. Özellikle bu iki yetki, Cumhurbaşkanını, Cumhuriyetçi programın uygulanmasının önüne engel olarak çıkarmıştır.

Anayasa değişikliğinden sonra 1876 seçimlerinde Cumhuriyetçiler Mecliste Muhafazakârların 200 milletvekilliğine karşı 360 milletvekili çıkarmış, Senato seçimlerinde ise Muhafazakârların iki milletvekili gerisinde kalmışlardır.

1876 seçimlerinden sonra dinci muhafazakâr Cumhurbaşkanı Mac-Mahon, merkez solda yer alan bir Katolik cumhuriyetçi olan, 1871'in Adalet Bakanı,

Jules Dufaure'ı hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Ancak Dufaure kısa bir süre sonra istifa etmiş, Mac-Mahon Cumhuriyetçi muhafazakâr bir başbakan atamıştır. O da ayrılmak zorunda kalınca, Meclisteki Cumhuriyetçi çoğunluğu dikkate almayan Mac-Mahon, Ahlaki Düzen hükümetinin kurucusu Albert Broglie'yi hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Ancak onun güvenoyu alamaması üzerine 25 Haziran 1877'de Meclisi feshetmiştir. Seçimlerde Cumhuriyetçiler gerileyerek olsa çoğunluğu elde edince Mac-Mahon Meclisi bir kez daha feshetme kararı almış, bu istem Senatoca reddedilmiştir. Jules Dufaure yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. 6 Ocak 1878 yerel seçimlerinde ve 5 Şubat 1879 kısmi Senato seçimlerinde Cumhuriyetçiler büyük başarı elde etmişler, Senatoda çoğunluk Cumhuriyetçilerin eline geçmiştir (179/121). Senatoda dayanabileceği çoğunluk kalmayan dinci muhafazakâr Cumhurbaşkanı Mac-Mahon görevinden çekilmek zorunda kalmıştır (30 Ocak 1879). Mac-Mahon'u çekilmeye zorlayan olay, hükümetin orduda temizlik yapmak için getirdiği görevden alma kararnamelelerini imzalamayı reddetmesi olmuştur. Aynı gün Jules Grevy Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhuriyetçiler 1881 seçimlerinde de güçlü bir çoğunluk elde etmişler, 88 muhafazakâra karşı 457 milletvekili çıkarmışlardır. Bu arada Cumhuriyetçiler, siyasal olarak ılımlı ve toplumsal konularda tutucu merkez sol, Jules Ferry çevresindeki cumhuriyetçi solcular, Gambetta çevresindeki cumhuriyetçiler ve radikaller olarak bölünmüş durumdadır.

1871'de Cumhuriyetçi Adalet Bakanının hâkim ve savcılara yönelik tasfiye girişiminden sonra gelen gerici Ahlaki Düzen hükümetinin açtığı parantez Cumhuriyetçilerin 1876 seçim zaferiyle kapatılmıştır. Cumhuriyetçi siyasal program, gruplar arasındaki içeriğe ve yoğunluğa ilişkin çatışmalar elverdiği ölçüde uygulanmaya başlamış ve idari yapı, personel, yargı, medeni hukuk ilişkileri, semboller vb. tüm toplumsal yaşam cumhuriyetçi ilkelerle düzenlenmeye başlamıştır.

İdari kadrolarda temizlik

Devlet aygıtının cumhuriyetçi kişilerden oluşturulması amacıyla idari örgütlenmede köklü bir temizlik gerçekleştirilmiştir. Tarih kitaplarında idarede ve yargıda gerçekleştirilenler "temizlik" olarak nitelendirilmektedir (Hanotaux, 1903: 448). Hanotaux'nun saptamasıyla görevlilerdeki tasfiye il idarelerinde, maliyenin ve bayındırlığın alt kadrolarında tek kelimeyle idarenin her alanında salgına dönüşmüştür (1903: 467). 1879 Waddington kabinesinin idari kadrolardaki temizliğinin genişliğini anlatmak için Hanotaux "Tüm Fransa'da eski idarenin yerine yeni bir idare geldi. Cumhuriyet'in bu acılı tarihte açtığı yaraların tedavisi için uzun yıllar gerekti" nitelemesini yapmıştır (1903: 466). Bu dönemde büyük burjuvazi devletin yönetici kadrolarından indirilmiş, yönetici

kadrolar küçük ve orta burjuvaziden gelen kişilerin eline geçmiştir, bununla birlikte büyük burjuvazinin ekonomik egemenliği sürmektedir (Lhomme, 1960: 275, 279, 343).

Cumhuriyetçiler, çeşitli siyasal akımlardan oluşmaktadır. 1876 seçimlerinde çoğunluğu elde eden Cumhuriyetçilerin hükümeti kurabilmesi için gruplar arasında bir ittifak oluşturması gerekmiştir. Merkez sol, diğer gruplarla pazarlık yapmadan önce bir toplantı yaparak önceliklerini belirlemiştir (3 Mart 1876). Merkez sol programının ilk önceliği, seçimlerde cumhuriyetçilere karşı çalışmış olan valilerden kurtulmak için idari personelin temizlenmesidir (Lavissee, 1919: 10).

En acil sorun tasfiyedir. Hükümetin oluşturulmasında Cumhuriyetçiler arasında yaşanan temel sorun, temizliğin kapsamı olmuştur. Merkez Sol, bugüne kadar gerçekleştirilen tasfiyeyi yeterli görürken Sol ve l'Union, askeriyenin ve jandarmanın komuta kademesini, Dışişleri Bakanlığının ve Maliyenin yüksek bürokratlarını ve hatta güvenceli yargıçların bir bölümünü tasfiye etmek istemiştir (Lavissee, 1919: 57). Sol ve l'Union'un programının büyük çoğunluğu gerçekleştirilmiştir. Meclis ve Senatodaki Cumhuriyetçi çoğunluk tasfiye isteminin izleyicisi olmuş, hükümete baskı yapmıştır. 1877 yılında Parlamento açıldığında Cumhuriyetçilerin hükümete yönelik eleştirilerinin arasında en önemlisi temizliğin gerçekleştirilmemesi olmuştur (Lavissee, 1919: 70).

Ekim 1877 seçimlerinde Cumhuriyetçilerin kazanması ve Aralık'ta solcu bir hükümetin kurulmasından hemen sonra valiliklerde geniş bir tasfiye gerçekleştirilmiştir. Wright bunu kıyım (massacre) olarak nitelendirmiştir (1972: 621). 1877 yılının sonunda Ahlaki Düzen (l'ordre moral) hükümeti tarafından atanmış olan, biri dışında, tüm valiler, 78 valilik genel sekreteri ve 280 kaymakam görevden alınmıştır. Cumhuriyetçiler için bu bir başlangıçtır ve tüm idarenin temizlenmesini istemişlerdir. Buna karşılık Cumhurbaşkanı Mac-Mahon, kimi bakanlar ve özellikle Adalet Bakanı, önceki dönemden gelen bürokrasiyi ve yargıyı korumak istemiştir (Wright, 1972: 621). 5 Şubat 1879 seçimlerinde Cumhuriyetçilerin Senatoda da çoğunluğu ele geçirmesi, ordunun tasfiyesine yönelik kararnamelemleri imzalamak istemeyen dinci muhafazakâr Mac-Mahon'un istifa etmesi, cumhuriyetçi bir Cumhurbaşkanı'nın seçilmesi ve Dufaure'ın yerine Waddintong'un Başbakan olması, idari kadroların radikal biçimde tasfiye edilmesi yönelişini güçlendirmiştir. Yeni cumhuriyetçi Cumhurbaşkanı Grevy, Parlamento'ya hitabında "Cumhuriyetin, kendisine muhalif ve düşman olmayan memurlar çalıştıracağını" vurgulamıştır (Wright, 1972: 625).

1879 yılında Cumhurbaşkanı Mac-Mahon istifa edince onun direnmesi nedeniyle

tasfiye edilememiş olan personelin tasfiyeleri sürdürülmüştür (Lavissee, 1919: 59; Lhomme, 1960: 278). Orduda generaller değiştirilmiş; Maliyede defterdarlar görevden alınmış; Dışişleri bürokrasisinde büyükelçi ve temsilcilerin hemen hepsi değiştirilmiştir. Paris polis valisinin değiştirilmesine engel olan İçişleri Bakanı istifa etmek zorunda kalmış ve yeni bakan sol milletvekillerinden birini Paris polis valiliğine atamıştır. Yargıda, 18 başsavcıdan 14'ü görevden alınmıştır.

Yaklaşık on yıl içinde hemen hemen tüm kadrolar cumhuriyetleştirilmiştir (Lhomme, 1960, 343). Özellikle üniversite belirleyici olmuştur. Büyük burjuvazinin rahatına düşkün üyelerinin rağbet etmediği üniversite, Kilise karşıtlığının merkezlerinden olmuş, halk çocukları için toplumsal yükselme olanağı sunan üniversite, Cumhuriyete siyasi kadrolar yetiştirmiştir. Bu nedenle, bu dönem için "Profesörler Cumhuriyeti" nitelemesi yapılmıştır (Lhomme, 1960: 346).

1871 Yargıda temizlik girişimi ve geri dönüş

Cumhuriyetçiler idarenin ve yargının üst kademelerinin cumhuriyet karşıtı niteliğini değiştirmek için müdahalede bulunmuştur. Cumhuriyetçi temizlik, siyasal dengelerin sağladığı olanaklar ve zorlamalarla kesintili olarak gerçekleşmiştir. İlk aşama Mac-Mahon'un 1877 yılındaki hükümeti Cumhuriyetçilere kurdurmama ısrarının yarattığı tepkiler üzerine seçim zaferinden sonra idarede girilen temizliktir. Daha sonra Eğitim Bakanı Jules Ferry'nin laik eğitim sistemine ilişkin kararlarının Katoliklerle yarattığı çatışma üzerine 1879-1883 yılları arasında yargıda temizlik gerçekleştirilmiştir.

1871'de, sağcı hükümetin cumhuriyetçi Adalet Bakanının yargıda temizlik girişimi olmuştur.

III. Cumhuriyet ilan edilince II. Cumhuriyet'in (1848) Adalet Bakanı Adolphe Cremieux yine Adalet Bakanlığına getirilmiştir. Cremieux, adaletin Fransız Halkı adına dağıtlacağına ve tüm yargı mensuplarının Cumhuriyete bağlılık yemini etmek zorunda olduklarına karar vermiştir (Bouchery ve Machelon, 1993: 2). 1871 Adli yılının başında Yargıtay Başkanı, görev süresi dolmasına rağmen 1851'de darbe yapıp cumhurbaşkanlığını sürdüren daha sonra halkoylaması ile kendisini İmparator ilan eden Louis Bonapart'a, namı diğer III. Napolyon'a yargının bağlılığını bildirmişti. Sert bir temizliğe girildi. İmparatorluk döneminin mağduru olan ve Cumhuriyetçiliklerine güvenilen yaklaşık 175 eski yargıç veya avukat, görevden alınanların yerine acil telgraf çağrıları ile göreve başlatılmıştır. 4 Aralık 1870 ile Şubat 1871 arasında, 925 görevden alma ve atama kararnamesi yayımlanmıştır. Tüm başsavcılar ve 210 Cumhuriyet savcısı görevden alınmıştır. Adalet Bakanı Cremieux, 1848'de de yaptığı gibi, güvenceli yargıçları da hedef

almıştır. Yargıtay Başkanını ve bazı İstinaf Mahkemesi başkanlarını görevden almıştır. Bu kişiler, Louis Bonapart'ın 2 Aralık 1851 Darbesine karşı çıkanları takip etmek ve cezalandırmak üzere kurulan Karma Komisyonlarda yer aldıkları için suçlanmıştır. Bu komisyonlar, ilgiliyi dinlemeden, gerekçe göstermeden ve suç ve cezanın yasallığı ilkesine uymadan kararlar almıştır. Kararları görünüşte tavsiye niteliğindeydi. İki aydan kısa bir süre içinde onbinlerce siyasi muhalif için sürgün ve yurtdışına sürgün, beşbini aşkınına polis takibi, evinden uzaklaştırma vb. cezalar öngören kararlar almış ve onaya sunmuştur. Adalet Bakanı Cremieux bu kişilerin büyük çoğunluğunun eylemleri nedeniyle değil düşünceleri yüzünden, tiranın hizmetkârı olan yargıçlar tarafından cezalandırılmış olduğunu savunmuştur.

Cremieux, sağcıların çoğunlukta olduğu Ulusal Savunma Hükümetinin bakanıdır ve siyasi konumu sağlam değildir. 8 Şubat 1871 seçimlerinde Muhafazakârlar çoğunluğu sağlamış, görevden alınmış olan yargıçlar karşı atağa geçmiştir (Bouchery ve Machelon, 1993: 2). Yeni Adalet Bakanı olan Dufaure, cumhuriyetçi muhafazakârdır ve Cremieux'den tamamen farklı bir siyaset izlemiştir. 25 Mart 1871'de kabul edilen yasa ile Cremieux dönemindeki, Karma Komisyonlara katılmış olan yargıçlara ilişkin kararnameler dışındaki tüm kararnameler yok hükmünde sayılmıştır. Muhafazakârları tatmin etmek için Dufaure bir tür karşı temizlik gerçekleştirmiş, Cremieux döneminin mağdurlarının büyük çoğunluğu ya görevlerine dönmüş ya da görevinde yükseltilmiştir.

1876 seçimlerini Cumhuriyetçiler kazanmış, izleyen seçimlerde Cumhuriyetçiler Senatoda da çoğunluk elde etmişler ve Mac-Mahon'un cumhuriyetçi hükümet kurdurmama girişimlerini boşa çıkartarak istifa ettirmişlerdir. Bundan sonra adli yargıda 1879-1880 ile 1883 yılında iki köklü temizlik gerçekleştirilmiştir. Danıştay (Devlet Şurası) temizliğinde olduğu gibi adli yargı temizliğini de güdüleyen Cumhuriyetçilerin tarikatlarla mücadelesi olmuştur.

Cumhuriyetçi Laik Düzenleme

III. Cumhuriyet ilan edildikten sonra ilk dönemde sağcı, dinci ve gerici siyasal çizgi egemen olmuştur. 1876 seçimlerinden sonra Ahlaki Düzen Hükümeti'ni deviren, Senatoda çoğunluğu elde eden ve son olarak da 1879'da dinci gerici cumhurbaşkanı Mac-Mahon'dan kurtulan Cumhuriyetçiler, toplumsal yaşamı Kilise egemenliğinden ve monarşist anlayıştan kurtaracak kararlar almışlardır.

Fransız Devriminin marşı Marseyez (Marseillaise), Ulusal Marş olarak kabul edilmiş, Senato ve Meclis Versay'dan Paris'e taşınmış, 14 Temmuz ulusal bayram ilan edilmiş, Komüncüler affedilmiş, pek çok sokağa, caddeye, meydana Cumhuriyet adı verilmiştir. Prenslerin cumhurbaşkanı seçilmesi yasaklanmış,

Cumhuriyet, rejimin değiştirilemez niteliği olarak hükme bağlanmıştır.

Basın faaliyetleri için izin sistemi yerine bildirim sistemi getirilmiş, bildirim sistemiyle toplantı özgürlüğü tanınmış, kamu görevlileri dışında, sendikalar yasallaştırılmış, boşanma hakkı yeniden kabul edilmiş, genel oya dayanan belediye meclisi seçimleri getirilmiştir.

III. Cumhuriyet Döneminde, özellikle Kilisenin toplum üzerindeki egemenliği kırılmaya çalışılmıştır. İdarenin işleyişine ilişkin olarak laikleştirici kararlar alınmıştır (Dansette, 1951: 95): Askerlerin dini binalara girişi, askerlerin dini törenlere eşlik etmesi, piskoposluk binaları önünde nöbet tutmaları yasaklanmıştır. Kiliseler dışında açık alanlarda yapılan ayinler yasaklanmış, Kilise kolluğu belediye başkanına verilmiştir. Belediye başkanına dini olmayan törenleri duyurabilmek için kilise çanı çaldırma yetkisi tanınmış, kamuya açık yolların düzenini sağlayabilmek için buralarda yapılacak dini geçitleri yasaklama yetkisi verilmiştir. Parlamentonun açılışında dua edilmesi kaldırılmıştır.

Toplumsal yaşamın düzenlemesinde de dinin etkisi azaltılmaya çalışılmıştır (Dansette, 1951: 96): Dini nedenlere dayanan hafta izni kaldırılmıştır (çeyrek yüzyıl sonra emeğin korunması amacıyla yeniden konulmuştur). Muhafazakârlar tarafından dinsizlik merkezleri olarak düşünülen kafeler, kabareler ve içki satış yerleri için idari izin alma zorunluluğu kaldırılmıştır. Mezarlıklardaki dini nedenlerle veya ölüm nedenleri (intihar edenler ayrı yere gömülüyordu) nedeniyle yapılan ayırım kaldırılmıştır. Askeriyedeki papazlık kurumu kaldırılmıştır. Daha önce askerlik yapmayan papaz okulu öğrencilerinin, bir yıl kışlada bulunması (normal askerlik üç yıldır) zorunlu hale getirilmiştir. Bunlar seferberlik durumunda ambulanslarda ve askeri hastanelerde görev yapacaklardır. Hastanelerde hemşirelik görevi rahibelerden alınmıştır. Mezarlıkların dini niteliği kaldırılmıştır. Restorasyon döneminde kaldırılmış olan boşanma yeniden kabul edilmiştir (Dansette, 1951: 95). 1885 yılında Devlete ait İlahiyat Fakülteleri kapatılmıştır. Dinsel olguları bilimsel yöntemlerle incelemek amacıyla Strasbourg Üniversitesinde bir Din Bilimleri bölümü kurulmuştur (Baubérot, 2007: 58).

Cumhuriyetçiler için Toplumun ve Devletin Kilise ve Din ile Bağını Yeniden Biçimlendirmek Neden Önemliydi?

1848'de (erkekler için) genel oy hakkının kabul edilmesi, siyasal çekişmelerde yeni belirleyici olmuş ve yirmi beş yıl boyunca derebeylerin ve Katolik papazların nüfuz sayesinde Kilisenin siyasal egemenliğini güvence altına almıştır. (Dansette, 1951: 485). 1876'dan sonra III. Cumhuriyet döneminde ise genel oy, Kilise karşıtları olan Cumhuriyetçilerin, Pozitivistlerin ve liberal Protestanların elinde

laik eğitimi, tarikatların dağıtılmasını, kilise – devlet ayrılığını sağlayacak olan siyasal mücadelelerinin aracı olmuştur (Dansette, 1951: 485).

Cumhuriyetçiler yoksul ve az eğitilmiş seçmenin etki altında kaldığını düşündüklerinden kitlenin Kilisenin denetiminden kurtarılması hedefi, Kilise ile Cumhuriyetçiler arasındaki çatışmayı artırmıştır (Dansette, 1951: 485). Çatışmanın sertliği tarafları netleştirmiştir. Katolik olmak sağda olmaktır, bir burjuva ancak Katolik, bir işçi de ancak Katolik karşıtı olabilirdi (Lhomme, 1960: 284). Kilise karşıtlığı ise Cumhuriyetçileri bir arada tutan şeydir. Sağ, Kiliseyi ve Katolikleri siyasal çatışmada dayanağı olarak kullanmıştır. Dinci muhafazakâr Mac-Mahon, seçim kazanmış Cumhuriyetçilere hükümeti kurma görevini vermezken bu kitleye dayanmıştır (Lhomme, 1960: 283).

Kilise, tarikatlar ve dini eğitim ilişkisi, yarattığı siyasal güç nedeniyle önemlidir.

15 Mart 1850 tarihli Falloux Yasası, 800 nüfusu aşan komünlere (belediye) kız ilköğretim okulu açma zorunluluğu getirmiş, ancak dini eğitimi güçlendirici olanaklar da tanımıştır. Falloux Yasası, ortaöğretimi serbestleştirerek Kiliseye ortaöğretim kurumu açma olanağı tanımış ve bu olanağın bulunduğu ilköğretimdeki sınırlamaları da kaldırmıştır. Bundan sonra tarikat okullarında, özellikle kız öğrencilere yönelik tarikat okullarında artış olmuştur. Gelişen tarikatlar tehlikeli görülmeğe başlanınca bunların eğitim kurumlarına yönelik müdahalede bulunulmak istenilmiştir (Baubérot, 2007: 43). Aşağıda göreceğimiz üzere, çıkarılmak istenilen yasa Senatoca reddedilince iki kararname ile aynı sonuç elde edilmeye çalışılmıştır (Mart 1880). Birinci kararname ile Cizvit tarikatı dağıtılmış, ikinci kararname ile tarikatlara tescil zorunluluğu getirilmiştir. 1886 yılında Goblet Yasası ile eğitim personelinin din adamları çıkarılarak personel laikleştirilmiş ve öğretmenler kamu görevlisi yapılmıştır (Baubérot, 2007: 58).

1879 – 1883 yılları arasında kesintisiz Eğitim Bakanı görevini üstlenmiş olan Jules Ferry, Kilisenin okullarına olanak sağlayan eğitim serbestliği ilkesine dokunmadan, eğitimi laikleştirmiştir. Ağustos 1879’da kabul edilen yasa ile her ilde Kadın Öğretmen Okulu açılması zorunlu getirilmiştir. 1880 yılında kız liseleri ve kolejleri açılmıştır. Kız ve erkek liselerinde din dersleri kaldırılmış, fakat bina içinde ve ders saatleri dışında bir papazdan din eğitimi alma olanağı getirilmiştir (Baubérot, 2007: 43).

Din – Kilise – Devlet – Sınıflar

Devrim (1789), Fransa’nın pek çok bölgesinde epeydir gizli kalan Hristiyanlıktan uzaklaşmayı ortaya çıkarıp belirginleştirmiştir (Dansette, 1948: 489). Fransızlar Katolik kalmayı sürdürmüş, bununla birlikte büyük çoğunluğu yaşamlarının din

adamları sınıfı tarafından yönetilmesini istememiştir. Dinlerine son derece bağlı olan büyük bir kesim, kesin biçimde kilise karşıtıdır. Buna karşılık 1848 toplumsal kalkışmasından ürken burjuvazi Kiliseye yanaşmıştır. Çocuklarını Kilisenin eğitimine teslim etmiştir. Öte yandan maddi uygarlığın ilerlemesi modern düşüncelerin yayılmasını da sağlayarak halkın kiliseden uzaklaşmasına neden olmuştur. II. İmparatorluk biterken durum, burjuvazinin yeniden dinselleşmesi (Hristiyanlaşması) ve halkın dinden (Hristiyanlıktan) uzaklaşmasıdır.

Devrim, milletin egemenliğini ilan etmiş, fakat yalnızca bir bölümünün, burjuvazinin egemenliğini kurmuştur (Dansette, 1948: 492-493). Eski Rejimin, üç zümresinden yalnızca din adamları ve soyluluk kaldırılmış, üçüncü sınıf (Tiers-Etat), yani burjuvazi egemen olmuş ve modern toplumu, burjuva toplumu yapmıştır. Fakat 19. Yüzyılın ekonomik gelişmeleri işçi sınıfını bir dördüncü zümre olarak ortaya çıkartmıştır. İşçi sınıfı, burjuva toplumu dönüştürmek ve yıkmak için artan bir çaba göstermiştir. Bu toplumsal çatışmada tavır almak Kilisenin önündeki en temel sorun olmuştur. Fransa’da Restorasyon döneminde başlayarak gelişen Endüstri Devrimi, işçi sınıfını son derece kötü koşullara itmiştir. Kilise bu durumla hiç ilgilenmemiş, paranın sahibi burjuvaziye yaltaklanmış, 19. Yüzyılın yarattığı toplumsal sefaletin Hristiyanlığın ilkelerine bir hakaret olduğunu görememiştir. Kilise bu sefalete sadaka ile çare bulmaya çalışmış, endüstriyel uygarlığın olanaklarının adaletin sağlanmasında kullanılabileceğini düşünmemiştir.

Katoliklik içinde iki büyük akım/yaklaşım 1789 Devriminden beri çekişme halindedir. Liberal Katolikler, Kilisenin modern toplumla uzlaşmasını savunmuşlardır. Liberal Katolikler ilk günaha inandıkları gibi insanın gelişebileceğine ve özgürlüğe de inanmışlardır. Uzlaşmaz Katolikler ise, insana ilişkin kötümser bir anlayışa sahiptir ve insanın bir otorite altına girmesi gerekliliğine inanmışlardır. Yenilik karşısında tedirginlik duymuşlar ve geleneğin ağır araçlarını kullanmayı sevmişlerdir. Modern dönemde köktenci nitelemesini kazanan uzlaşmaz Katolikler, vahyin katı yorumunu benimsemiş ve tartışmayı reddetmişlerdir. Liberal Katolikler ise vahyin esnek ve gelişmeci yorumunu benimsemişlerdir. Fransız Kilisesi, Uzlaşmaz Katoliklerin çizgisindeydi (Dansette, 1951: 642). Liberal Katoliklerin, II. Cumhuriyetin başında giriştikleri modern toplumla uzlaşma girişimleri başarısız olmuştur. III. Cumhuriyet ile birlikte, Cumhuriyetçilerin Kilise karşıtlığı karşısında savunma dönemi başlamıştır.

II. Cumhuriyet Döneminde Kilisenin zaferini sağlayan genel oy, III. Cumhuriyet’te yenilgisini getirmiştir (Dansette, 1951: 643). Daha önce kentleri kazanmış olan Cumhuriyetçiler, kırsalı da kazanmıştır. Katolikler, Fransız toplumunun tam anlamıyla Katolik olduğuna inanmış, bu toplumun dindar olmayan kimselerce

yönetilmesini skandal olarak görmüştür. Katolikler, Kilisenin toplumsal ve teknik gelişmeler karşısında düştüğü durumu, tembelliğini görememiş, Tanrının davası ile zamanı geçmiş kurumlarının davasının karıştığını anlayamamışlardır. Din sorununun ortaya atıldığı her an papazlar tarafından yönetilmek istemeyen Fransız toplumunun Kilise karşıtlığı ateşine tutulduğunu görememişlerdir.

III. Cumhuriyet ile Katoliklik eğitmeden, yargıdan ve yasamadan uzaklaştırılmıştır (Dansette, 1951: 649). Modern tekniklerin gelişmesi de büroda, fabrikada ve tarlada Hristiyanlığın etkisinden uzak yaşam biçimleri oluşturarak toplumun dinden uzaklaşmasını sağlamıştır.

1905 yılında Kilise ile Devletin ayrılmasından sonra geçen dönemde, Kilise, devletin ve toplumun, yaklaşık kırk yıl sürmüş olan, laikleştirilmesini tartışma konusu yapmamayı kabul etmiş, bunun karşılığında Devlet, Katolikliği yok etme arayışından vazgeçmiş ve ona dini ve siyasi faaliyetleri konusunda özerklik tanımıştır (Dansette, 1951: 645). Bu yeni durum Uzlaşmaz Katoliklerin yenilgisi, Liberal Katoliklerin zaferidir.

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında, Kilisenin burjuvaziye sıkı sıkıya bağlı olduğu, zenginlerin resmi dini olduğu inkâr edilemez durumdadır (Dansette, 1951: 650). Halk bunu açıkça görmüş veya sezmıştır. Devlet- Kilise ayrılığı bu bağı daha da sıkılaştırmıştır. Kilisenin para gereksinimini zenginler dışında kim karşılayabilirdi ki? Devlet ile Kilise savaşından en çok etkilenen rahipler olmuştur (Dansette, 1951: 647-648). Maaşlarının devlet tarafından ödenmesine son verilmesi ve toplum içindeki saygınlık kaybı pek çok Kilise çevresinin terkedilmesine yol açmıştır. Devlet – Kilise ayrılığının sonucu olarak devlet bütçesinden yararlanma olanağını yitiren Kilise, takipçilerinin yardımına başvurmuştur. Eğitim serbestliği sistemi sayesinde, Kilisenin okulları bulunmakla birlikte, Jules Ferry'nin gerçekleştirdiği eğitim reformu, tarikatlara karşı alınan önlemler ve Devlet - Kilise ayrılığının mali sonuçları Kilisenin eğitim kurumlarını da zora sokmuştur. İlköğretimde çok sayıda Kilise Okulu kapanmış ve öğrenci sayısı hayli azalmıştır. Ortaöğretimde durum daha iyidir, ama yükseköğretim yalnızca çok küçük bir grup olarak kalmıştır.

Danıştay (Devlet Şurası) Temizliği

Din, Kilise, devlet ve sınıflar ilişkisine kısaca değindikten sonra, yargı ve Danıştay temizliği konusuna dönelim.

III. Cumhuriyette eğitim temel çatışma konularından biri olmuştur. Laik okul sistemi, Kilisenin toplum üzerindeki ahlaki değerlerin toplumsallaştırılması tekeli elinden almıştır. Uzlaşmaz Katoliklerin sert tepkisiyle karşılaşmıştır

(Baubérot, 2007: 58). III. Cumhuriyette, yargı ve Danıştay tasfiyesinin en temel nedeni eğitim reformuna engel olunmasını engellemektir.

Temmuz 1879'da gerçekleştirilen Danıştay (Devlet Şurası) temizliğinin, Fransız idaresindeki köklü temizliğin bir parçası olduğu savunulmakla (Wright, 1972: 650) birlikte, Danıştay temizliğinde Cumhuriyetçi hükümetin eğitim reformunun yarattığı tarikatlar kavgasının belirleyici olduğu görülmektedir. Hükümetin eğitim reformuna karşı tarikatların ve Kilisenin direnişini kırmasında Danıştay temizliği belirleyici olmuştur.

Elbette Danıştay temizliği, Cumhuriyetçi kurumlar ve görevliler oluşturma çabasının da bir parçasıdır. Nitekim henüz tarikatlarla mücadele başlamadan Danıştay'a karşı eleştiriler başlamıştır. Örneğin, Cumhuriyetçilerin gazetesi Temps'de 26 Temmuz 1878'de yayımlanan bir makalede "içinde bir tane bile Cumhuriyetçi bulunmayan Danıştay'ın hoşgörülmesi"nin hiçbir mazereti olamayacağı, kurumdaki siyasi dengenin değiştirilmesi gerektiği savunulmuştur.

Cumhuriyetçilerin Danıştay'a tavırları ikirciklidir. İmparatorluğun sona ermesinden sonra oluşan Ulusal Savunma Hükümeti'nin Başbakanı Léon Gambetta, Danıştay'ın kaldırılmasını istemiştir (Weidenfeld, 2010: 79). Adalet Bakanı Crémieux köklü bir temizlik yapılması karşılığında Danıştay'ın kaldırılmasını engellemiştir. Bu dönemde, 15 Aralık 1870'de, acil idari ve yargısal işlerde görevlendirilmek üzere, sekiz Danıştay üyesinden bir komisyon oluşturulmuştur. Danıştay'ın görevlerini yerine getiren bu komisyon, Paris Komünü sırasında hükümetle birlikte Paris'ten Versay'a taşınmıştır. İki yıl içinde Danıştay'ın kaldırılması konusunda siyasi tavırlarda değişiklik olmuştur. Sağcılar ve özellikle Meşruyetçiler, yargı birliğini savununca Cumhuriyetçiler Danıştay'ın kaldırılması isteğinden vazgeçmişlerdir. Cumhuriyetçi bir avukat olan Gambetta, Başbakanlığı sırasında Danıştay'ın kaldırılmasını savunmuş olmasına karşın, Şubat 1872'de idarenin denetlenmesinin adli yargıya verilmesinin Devleti, mahkeme kalemine taşımak anlamına geleceğini ve işleyişini sıkıntıya sokup engelleyeceğini savunmuştur. 24 Mayıs 1872 tarihli Yasa ile "tutuk adalet sistemi" terk edilmiş, Danıştay'ın davaları görmekle bağımsız olduğu hükme bağlanmıştır. Bundan sonra da Cumhuriyetçiler, Danıştay'ın örgütlenmesini esaslı biçimde değiştirmemiştir. Kişiler değiştirilerek istenilen etki yaratılmıştır.

Danıştay'ın nasıl temizleneceği konusunda tartışma yaşanmıştır. Ekim 1877 seçimlerinden sonra pek çok cumhuriyetçi tasfiye istemiş, dönemin bakanı Dufaure, Danıştay'ın üye sayısını artırarak Cumhuriyetçi atamalar yapmayı düşünmüş, ancak tasarısını gerçekleştirme sürecine hâkim olamamaktan korktuğundan bundan vazgeçmiştir (Wright, 1972: 626). 1878 yılının

Temmuz’unda yasal yenilenme dönemi gelince, Dufaure ayrılan yedi üye yerine beş dışarıdan atama yapmış, monarşist ve Kilise yanlısı bir tetkik hâkimini üyeliğe getirmiş, bir askerin yerine de bir başka asker atamıştır. Cumhuriyetçilerin tasfiye istekleri yerine, mesleki yeterliliği ölçü aldığını ileri süren Dufaure tepki görmüştür. Onun yerine Adalet Bakanı olan Le Royer, Cumhuriyetçi programı izleyecektir. Yeni bakanın, Danıştay’a gelip başkanlık makamına oturması ve üyelerin ona saygılarını sunmaları geleneği, tepkiler nedeniyle bu kez gerçekleştirilmemiştir. Cumhuriyetçiler için Danıştay gericiliğin ve Kiliseye sofuca bağlılığın son kalesidir (Wright, 1972: 626).

Kadro Artırılması ve İstifalar

Cumhuriyetçi hükümetler oluşup Cumhuriyetçi siyasi program uygulandıkça tepki istifaları yaşanmıştır.

1879 yılında dinci muhafazakâr Cumhurbaşkanı Mac-Mahon’un direnmesi nedeniyle tasfiye edilememiş olan idari kadroların tasfiyeleri sürdürülmüştür (Lavis, 1919: 59). Bu dönemde Danıştay’daki temizlik, görevden almalarla değil, sayı artırılarak gerçekleştirilmiştir (Lavis, 1919: 590). Danıştay’ın yasama bölümünde 10 yeni üyelik yaratılmıştır. Buna emeklilik ve istifa nedeniyle boşalan üyelikler de eklenince hükümet, kurumun siyasal eğilimini değiştirir biçimde, 20 yeni üye atamıştır. 1879’da Danıştay’ın İkinci Başkanı da (yani başkan) istifa etmiştir (Hanotiaux, 1903: 466). İkinci başkan Andral Cumhuriyet karşıtıdır ve Mac-Mahon’un da danışmanıdır. Onun istifasını, Ahlaki Düzen’in milletvekili adayı olan bir Katolik ve Meşruiyetçi bir marki ile Orleanlı büyük bir aileye mensup bir kont olan iki üyenin istifası izlemiştir. Aynı zamanda bir de tetkik hâkimi istifa etmiştir (Wright, 1972: 625).

İstifalar, Cumhuriyetçilerin yaptığı temizliği kolaylaştırmıştır. Daha sonra Senato komisyonunda, Danıştay Kanunu değişikliğini anlatan Adalet Bakanı “Hükümet bu istifaların diğerlerine de örnek olacağını düşünmüştü, bu beklentisinde yanıldı” demiştir (Wright, 1972: 626/dpn 1). Temizlik müdahalesi sırasında da emeklilik ve istifalar yaşanmıştır.

Din İşlerinde Danıştay’ın Yetkileri

Danıştay’ın muhafazakâr niteliği Jules Ferry’nin Cumhuriyetçi eğitim reformuna karşı tarikatların ve kilisenin direnişi başlayınca acil bir soruna dönüşmüştür. Bu çatışmayı aşağıda ele alacağız. Danıştay’ın Konkorda döneminde din hizmetlerinin işleyişinde karar alma yetkisi bulunmaktadır. Bu kararlarında da Danıştay’ın cumhuriyetçi bir tavır alması istenmiştir. Napolyon, Kiliseyi tanımış, onunla anlaşma yaparak (Konkorda) dini bir kamu hizmeti olarak örgütlemiştir. Din İşleri Bakanlığı bulunmaktadır. 1905’e kadar süren bu dönemde Danıştay’ın

din hizmetlerinin örgütlenmesi konusunda karar alma yetkisi de vardır. Bu yetki Kilise ile devlet ilişkisinde belirleyici sonuç doğurabilmektedir.

1905’te Devlet ile Kilise ayrılana kadar Devlet, din kamu hizmeti sunmuş, dini bir kamu hizmeti olarak örgütlemiştir. Napolyon, 1801 yılında Papa VII. Pius ile bir Anlaşma (Konkorda) imzalayarak Roma Katolik Kilisesini tanımıştır. Bu dönemde din özgürlüğü devletin belirlediği ve düzenlediği bir özgürlüktür. Din adamlarının faaliyeti, idare tarafından düzenlenmiştir. 1905 Kilise - Devlet ayrılığı ile din ve din adamları üzerindeki devlet belirleyiciliği kalkmıştır (Basdevant-Gaudemet, 1999: 26). Bu tarihe kadar Danıştay, dinin kamu hizmeti olarak örgütlenmesi konusunda önemli işleve sahip olmuştur.

Devrim Takvimiyle Yıl VIII Anayasası Döneminde, 18 Germinal Yıl X Yasası’nın 6. maddesine göre, Kilise görevlileri ve yöneticilerinin yetkilerini aşması, yetkilerini kötüye kullanması, Cumhuriyetin kurallarına karşı gelmesi, Fransız Kilise hukukuna, Fransız Kilisesi geleneklerine ve muafiyetlerine aykırı davranması ve ibadetlerin yerine getirilmesinde vatandaşların onurlarına, vicdanlarına yönelik davranışlarına karşı Danıştay’a başvurulabiliyordu (Basdevant-Gaudemet, 1999: 16). 1802 ila 1905 yılları arasında bu yolla 400 başvuru yapılmıştır. Başvurular, Danıştay İçişleri Dairesinde görüldükten sonra Danıştay Genel Kurulunca karara bağlanır ve Devlet Başkanınca kararname ile kabul edilirdi. Kararın kişi üzerinde hukuki etkisi yoktu, yalnızca ihlali saptama sonucu doğururdu.

Danıştay, hükümetlerin din konusundaki siyasetlerine uyum göstermiş, ortak olmuştur (Basdevant-Gaudemet, 1999: 17). Restorasyon döneminde Taç ile Kilise arasındaki sıkı birliği desteklemiş, Temmuz Monarşisinden başlayarak hükümetin Katolik Kilisesi karşısındaki tereddütlü tavrını benimsemiştir. II. İmparatorluk döneminde III. Napolyon’un Roma politikasını ve Kilisenin aşırı Papalık yanlılığına karşı mücadelesini desteklemiştir. Danıştay, özellikle mali sonuçları olan konularda verdiği kararlarla din – devlet ilişkisinde belirleyici olmuştur. Kiliselerin ve papazevlerinin belediyelerin olduğu, belediyelere düşen mali yük, kilise gelirleri kurullarının (mütevelli heyetlerinin) oluşumu, papaz yardımcılarının ve bölge papazlarının aylıkları, yeni şapeller inşa edilmesi, mezarlıkların bakımı, papazevlerinin inşası vb. konularında kararlar vermiştir.

Örneğin, 1874 Mart’ında Din (Culte) Bakanlığı tarafından piskoposluğun mal mülk edinebilmek için fiil ehliyetine sahip bir tüzelkişilik olup olmadığı sorulmuştur (Wright, 1972: 627). Konu Kilise için son derece önemlidir. Raportör olarak seçilen kişi Kiliseye sadakatle bağlı bir tetkik hâkimidir. Onun çabalarıyla konu hem İçişleri Dairesinde hem de Genel Kurulda Kilise lehine çıkmıştır. Cumhuriyetçiler bu sonuca çok kızmışlar, Kilise yanlılarıyla dolu Danıştay’ın,

Kilisenin güçlü bir silahı olduğunu gösterdiğini savunmuşlardır. Danıştay'ın Kilise'nin bağış kabul etmesi ve mirasçı olabilmesi konularında verdiği kararlar da Cumhuriyetçileri öfkeliendirmiştir. Piskoposluğun tüzelkişiliğinin yeniden tanınması kararı Cumhuriyetçilerin Danıştay'a karşı yürütecekleri mücadelede en önemli gerekçelerinden biri olmuştur.

1880'lerde Cumhuriyetçilerin, yeni rejimi yaşatabilmesinde Kilise yanlılarına karşı mücadele temel önceliktir (Basdevant-Gaudemet, 1999: 19). Bireylerin bilinçlerinin oluşturulmasında Kilisenin rolünün sınırlandırılması, Kilisenin toplum üzerindeki egemenliğinin sınırlandırılması, Monarşinin yeniden kurulması tehlikesine karşı bir önlem olarak kabul edilmiştir. Aix Başpiskoposu olayı, Fransız Danıştay'ının III. Cumhuriyetteki tavrını göstermektedir (Basdevant-Gaudemet, 1999: 16). Monsenyör Forcade, hükümetin eğitim politikasını eleştiren bir mektup yazmış, mektup geniş çaplı yayılmış ve ilgi görmüştür. Danıştay'a Monsenyör hakkında başvuru yapılmış, eğitim reformuna Monsenyör kadar karşı olan Danıştay üyeleri, Mayıs 1879'da Hükümetin kurumu temizleme tehdidini hissederek ihlal kararı vermişlerdir. Kurumun, Hükümete sadakati altı hafta sonra tarihinin en büyük temizliğine uğramasını engelleyememiştir.

1880 yılında verilen iki karar ile din adamlarının görevleri sırasında işledikleri suçlardan dolayı yargılanabilmeleri için Danıştay'dan izin alınması uygulanmasına son verilmiştir (Basdevant-Gaudemet, 1999: 20). Daha önce izin için Danıştay'a başvuruluyordu ve genellikle olayda bir düzen ihlali bulunduğu saptansa da, olayın özellikleri gerekçe gösterilerek yargılama izni verilmiyordu. Hükümet 1882'den itibaren, siyasetine karşı çıkan din görevlilerine maaşlarını kesme yaptırımı uygulamıştır. Danıştay bu yaptırımlara hukuki engel bulunmadığı yönünde görüş belirtmiştir. Danıştay aynı yıl, belediye başkanlarının dini tören alaylarını düzene sokma veya yasaklama konusundaki yetkilerini artıran bakanlık genelgesinin uygulanmasında hükümet siyaseti ile uyumlu kararlar almıştır. Kiliselerin içindeki törenleri sınırlandıran kararlara karşı açılanlar dışındaki davaların hemen tümü reddedilmiştir (Basdevant-Gaudemet, 1999: 23). Belediye başkanları ile bölge papazları arasındaki çekişmenin en çok yaşandığı 1896 yılında Hauriou, Danıştay'ın bir kararına ilişkin incelemesinde, "Danıştay'ın daha serbest bir yoruma yönelmesinin iyi olacağını, popüler ruhban partisi oluşumunu geciktirmenin hem devletin hem de dinin yararına olduğunu" belirtmiştir.

1905 yılında Devlet ile Kilisenin ayrılmasına kadar Fransız Danıştay'ı ruhban karşıtı siyasetin uygulanmasında önemli araç olmuştur. Tasfiyelerden sonra açıkça kilise egemenliği karşıtı (ruhban karşıtı) olan Danıştay din özgürlüğünün güvencesi sayılmıştır (Basdevant-Gaudemet, 1999: 24). Cumhuriyetçi ruhban

karşıtlığı, din karşıtlığı olmamıştır (Basdevant-Gaudemet, 1999: 22). Danıştay, Napolyon'un kurduğu, din adamlarının (Kilisenin) Devletçe kontrol edilmesi ve ibadetin özgür bırakılması ilkesinin işleyişinde işlevini tam olarak yerine getirmiştir (Basdevant-Gaudemet, 1999: 26).

Eğitim Reformunun Yol Açtığı Tarikatlar Mücadelesi

Devlet ile Kilise ilişkilerinin düzenlenmesinde olduğu kadar topluma cumhuriyetçi değerlerin aktarılması ve laikleştirilmesinde de Danıştay, Cumhuriyetçi hükümetlerce düzenlenmesi gereken temel devlet kurumlarındandır. Cumhuriyetçilerin Danıştay'a kesin müdahalesi, tarikatlara ve onların okullarına yönelen eğitim reformuna karşı başlatılan direnişi kırmak için gerçekleştirilmiştir. Direnişte yenilen Katolikler için Cumhuriyetçilerin tarikatlara yönelik müdahalesi ve yargı temizliği acı bir anı olarak kalmıştır. Tarikatlara yönelik kararların ellinci yıldönümünde Katolik Hukuk ve Kurumlar Dergisi'nde çıkan bir yazıda eğitim reformu, tarikatlara ilişkin kararnameler ve yargı temizliği Cumhuriyetçilerin Masonlarla birlikte gerçekleştirdiği bir darbe olarak ele alınmış, Eğitim Bakanı Jules Ferry'e ağır hakaret edilmiştir (Catta, 1930: 385). Masonluk 1880 Kararnamelerinin uygulanmasının yarattığı çatışmada Cumhuriyetçileri desteklemiş; din adamları otokrasisine karşı demokrasinin savaştığını belirtmiştir (Bernaudeau, 2003: 10).

Yargı ve Danıştay tasfiyelerinin temel nedenlerinden biri laik eğitim reformuna karşı çıkan tarikatçılarla mücadele olmuştur. Cumhuriyet rejiminin kurulmasında yargı ve Danıştay tasfiyelerinin bu denli sert olması, tarikatların laik eğitim reformuna karşı direnişlerinin yargıdan destek almasını engellemiştir.

Cumhuriyetçilerin, Kilise ve tarikatlar ile çatışmasında en ağır sorun tarikatlar olmuştur. 1878 yılında Kilise mensupları ile mülki idareciler arasında çatışmalar başlamıştır. Çatışmaların büyük çoğunluğu tarikatlar tarafından elde tutulan ilköğretimin laikleştirilmesinden kaynaklanmıştır. Waddington kabinesi henüz kurulmamış ve Jules Ferry henüz eğitim bakanı olmamıştır. Jules Ferry'nin eğitim reformu tasarısını sunması Mart 1879'dur. Kilise (ruhban) karşıtı olan kimi il genel meclislerinin karar alması üzerine valiler tarikat üyesi öğretmenleri görevden alarak laik öğretmenler atamaya başlamıştır. Bu kararlara karşı görevden alınan öğretmenlerce açılan davalarda valiliklerin görev itirazında bulunması üzerine Uyuşmazlık Mahkemesi idari yargıyı görevli görmüştür. Bu karardan (21 Mayıs 1878) sonra Danıştay'da birçok dava açılmıştır.

Görevden alınan tarikat üyesi öğretmenlerin açtığı davaların Danıştay'da görülmesi süreci, Cumhuriyetçilerin tasfiye kararını da hızlandırmıştır. Davalar geciktirilince, yasa değişikliği yapılmış ve tasfiye gerçekleştirilmiştir.

Danıştay'ın tasfiyesine olanak sağlayan yasa tasarısının Meclise sunulması ile Jules Ferry'nin eğitim reformu tasarısı aynı zamana rastlamaktadır. Cumhuriyetçi Kilise karşıtı il genel meclislerinin tarikatçı öğretmenlerin görevlerine son verme kararlarının yarattığı tepkiler ile eğitim reformunun yarattığı tepkiler birleşmektedir. Bu nedenle eğitim reformunun kabul ediliş sürecini ve konumuzla bağlantılı tepkileri aktarmak yararlı olacaktır.

Eğitim Bakanı, Sol Cumhuriyetçilerin lideri Jules Ferry 1879'un Mart ayında eğitime ilişkin iki yasa tasarısı sunmuştur (Lavissee, 1919: 61). Tasarılar muhafazakârların tepkisini çekmiştir. Tasarılarından ilki, Yüksek Eğitim Şurasını yeniden biçimlendirmektedir. Piskoposları, askerleri, hâkimleri ve toplumsal nüfuz sahibi kesimlerin temsilcilerini çıkarıp yerine eğitimcileri getirmektedir. Bunların bir bölümü bakan tarafından atanacak bir bölümü de eğitimciler tarafından seçilecektir. İkinci tasarı ise yükseköğretime ilişkindir. Diplomaların tanınması yetkisini karma jüriden alıp devletin tekeline vermektedir. Artık özel kurumlarda okuyan öğrencilerin diplomalarının tanınabilmesi için devlet üniversitelerinde sınavlara girmeleri gerekmektedir.

Bu düzenlemeler muhafazakârların tepkisini çekmekle birlikte çatışma yaratan kural, bunlar değildir. Çatışmayı ikinci tasarının son maddesi başlatmıştır. Yükseköğretime ilişkin tasarının sonunda yer alan 7. madde, Kilisenin öğretim kurumlarını düzenlemiştir (Lavissee, 1919: 62). Madde "İzinsiz bir tarikata mensup olan hiç kimse, herhangi bir düzeydeki kamu veya serbest eğitim kurumuna katılamaz veya bunları yönetemez." kuralını getirmektedir. Tasarının gerekçesinde 88 Kurumda 1937 tarikat üyesi olduğu, bunlardan 848 kişinin Cizvit tarikatına mensup olduğu belirtilmiştir.

Parlamentodaki çatışma 7.madde üzerine yoğunlaşmıştır. Ferry, hedefledikleri grubun "yalnızca izin almadan kurulmuş olan tarikatlar, bunlar içinde de özellikle biri, izinsiz olmakla kalmayıp tüm Fransa tarihi boyunca yasaklanmış tarikat olan Cizvitler" olduğunu, "bunları Fransız gençliğinin kalbinden söküp atmak istediklerini" belirtmiştir. Ferry'nin açıklamasına rağmen tasarı metni açıkça yalnızca Cizvitler değil, tüm tarikatları hedef almıştır. 7. madde Meclis'te kabul edilmiş, fakat Senato'da reddedilmiştir. Bu Katolikler için büyük bir zaferdir (Catta, 1930: 390).

Cumhuriyetçiler mücadeleden vazgeçmemişler; 7. maddenin reddedildiği 16 Mart'ta, dört sol grup birleşip Meclis'e gündem önerisi vererek eğitimde tarikatlarla mücadele konusunda yasa çıkartmak yerine idari yollardan mücadele yönteminin uygun olacağını 125'e karşı 324 oyla Meclis kararına bağlamışlardır (Lavissee, 1919: 64). Bunun üzerine 29 Mart 1879'da iki kararname çıkartılmış,

tüm izinsiz tarikatlar ve cemaatlerin (toute Congrégation ou communauté non autorisée) üç ay içinde Devletten izin almasına, Cizvit tarikatının üç ay içinde dağıtılmasına ve izin almayan tüm tarikat eğitim kurumlarının kapatılmasına karar verilmiştir.

Katolik gazetelerde tepki gösterilmiş, tüm dini yapıların dayanışma içinde olduğu yazılmış, çok sayıda piskopos Cumhurbaşkanına mektup yazmıştır. Papa XIII. Leon kendileri için tüm tarikatların eş değer olduğunu açıklamıştır (Lavissee, 1919: 64). Tarikatların, Devletten izin istememe ve kararnamenin uygulanmasına pasif direniş gösterme kararına Kilise destek vermiştir. Katolik Direniş Komitesi kurulmuştur. Komite okulların açık kalmasını sağlamayı ve karara direnecek kamu görevlilerinin yargı mücadelesine destek olmak üzere yardım toplamayı ve örgütlenmeyi amaçlamıştır.

Dönemin ünlü hukukçuları, Kararnamelerin hukuka aykırı olduğuna ilişkin görüş hazırlamış ve Paris Barosu'ndan 140 avukat, taşra barolarından da 1478 avukat bu görüşe imza atmıştır (Catta, 1930: 397). 24 Haziran'da Senatoya Kararnamelerin hukuka aykırı olduğunu savunan 135 bin imzalı bir dilekçe sunulmuştur. Dilekçenin gündeme alınması 127'ye karşılık 143 oyla reddedilmiştir (Lavissee, 1919: 65).

Kararnamelerin uygulanmaya başlamasıyla birlikte, konu hukuksal nitelik kazanmış, uygulamaya direnmek için yargı yollarının kullanılması yargıçların niteliklerini Cumhuriyetçiler için soruna dönüştürmüştür.

Hükümet, Haziran ayında kararnameleri uygulamaya başlamıştır (Lavissee, 1919: 65). Öncelikle 31 ilde Cizvit tarikatına karşı harekete geçilmiştir. Cizvitleri yasayı ihlalden mahkemeye vermek yerine – ki bu durumda tarikatın dağıtılması çok uzun sürecekti, il yöneticilerine tarikat mensuplarını binalarından çıkartmaları ve binaları mühürlemeleri emredilmiştir. Savcılara uygulamayı izleme talimatı verilmiştir. Din adamları, çevresini laik (dini örgüte üye olmayan anlamında) Katoliklerin koruma çemberine aldıkları binalardan çıkmayıp memurların gelip çilingirle içeri girmesini beklemişlerdir. Görevliler içeri girince direnmeden, fakat konut dokunulmazlığının ihlal edildiğini belirterek binaları boşaltmışlar ve daha sonra adliye mahkemelerinde valilik aleyhine ceza ve tazminat davaları açmışlardır. Parlamento açılmadan önce, Kararnameler diğer tarikatlar için de uygulanmıştır (Lavissee, 1919: 66). Onlar da pasif direniş göstermişler, kapılar zorla açılmıştır. Halk olanlara tepki göstermemiştir. Hükümet hiçbir kadın tarikatına dokunmamıştır. Bunun dışında izni olmayan tüm tarikat kurumları (yaklaşık 300 kurum, 5000 kişi) dağıtılmıştır.

Hâkim ve savcılarının (yargı mensuplarının) büyük çoğunluğu uygulamaya karşıdır (Lavissey, 1919: 65). Uygulamaya karşı çıkan 200 savcı istifa etmiştir. Hükümet, tepkilere aldırmaksızın yerlerine yeni atamalar yapmıştır. Tarikatların gösterdiği yerel direnişlerde destekçi avukatlar genellikle tasfiye edilmiş yargı mensuplarından oluşmuştur (Catta, 1930: 406).

Tarikat binalarının boşaltılması uygulamasına karşı adliye mahkemelerinde valilikler aleyhine açılan davalar için Hükümet, valilere Anayasanın yargı ile idarenin ayrılığı ilkesine dayanarak davalarda görev uyuşmazlığı çıkartmaları talimatı vermiştir. Dosyalar Uyuşmazlık Mahkemesi'ne gönderilmiştir. Adalet Bakanı Cazot'nun bizzat yönettiği oturumda (Catta, 1930: 407) Uyuşmazlık Mahkemesi, valilerin faaliyetlerine karşı ancak iptal davası yoluyla Danıştay'a başvurulabileceğine, adliye mahkemelerinin yetkisiz olduğuna karar vermiştir.

Laik eğitim reformunda Danıştay, din adamlarının davranışlarının yargılanması yoluyla da işlev üstlenmiştir. Muhafazakârlar tarafından desteklenen din adamları, Cumhuriyetçi hükümete karşı mücadeleye girişmişlerdir. Piskoposlar, okullardaki medeni bilgiler kitaplarını kınayan açıklamalar yapmışlar (Lavissey, 1919: 108), papazlar, laik okul karşıtı vaazlar vermişlerdir. Hükümet bazı piskoposlar aleyhine Danıştay'a başvurmuştur. Danıştay'dan ihlal (kötüye kullanma) kararı çıkmıştır. Yaptırımı olmayan bu kararı etkili hale getirebilmek için kararlar gerekçe gösterilerek din adamlarının aylıkları kesilmiştir. Danıştay, Nisan 1883'te böyle bir disiplin yaptırımı uygulanabileceği yönünde görüş vermiştir.

Danıştay'ı Tasfiye Yasası

1878 yılında görevden alınan tarikatçı öğretmenlerin açtıkları davalar Danıştay'da bekliyordu. Dufaure Kasım 1878'de bu davaların diğer işlerden öncelikli olarak görüşüleceğini söylemiş olmasına karşın, 1879 yılına gelindiğinde henüz karar verilmemiştir (Wright, 1972: 628). Şubat sonunda tetkik hâkiminin raporu hazır, hükümet komiseri belirlenmiş ve yargı dairesi karar verebilecekken, yeni Eğitim Bakanı Jules Ferry, önceki bakanın zaten uzun süre incelemiş olduğu dosyayı bir kez daha incelemek üzere Danıştay'dan geri istemiştir. Bu arada Danıştay'da temizlik öngören yasa tasarısı 18 Mart 1979'da Senatoya sunulmuştur. Dosyanın Danıştay'a dönmesi 6 Haziran'ı bulmuştur. Bir Protestan olan Hükümet Komiseri 27 Haziran'a kadar süre almıştır. Temizlik öngören yasa tasarısı ise 12 Temmuz'da kabul edilmiştir. Dosya, Katoliklerin sert eleştirileri üzerine Dava Daireleri Kurulunun 18 Temmuz tarihli oturumunun gündemine konulmuştur. Raportörün görüşü tarikatçı öğretmenler lehinedir ve Dava Dairesinin önceki kararları da bu yöndedir. Fakat bu arada Danıştay temizliği gerçekleştirilmiştir. Karar günü, artık eski Danıştay yoktur (Wright, 1972: 628). Valilerin

öğretmenleri görevden alma işlemi hukuka uygun bulunmuştur (Wright, 1972: 647).

Yasanın Görüşülmesi ve Uygulanması

Danıştay'da Cumhuriyetçi temizlik gerçekleştiren yasanın görüşülme ve uygulanma sürecini biraz daha ayrıntılı ele almamız yararlı olacaktır.

Cumhuriyetçi hükümet, Danıştay'da Cumhuriyetçi üyeleri ve açık siyasi tavrı olmayan fakat mesleki beceriye sahip üyeleri koruyarak diğerlerini tasfiye etmeyi, ayrıca üye sayısını artırarak yeni cumhuriyetçi üyeler atamayı düşünmüştür (Wright, 1972: 629). Bu amaçla 18 Mart 1979 tarihinde Senatoya bir yasa tasarısı sunulmuştur. Senato Komisyonundaki senatörlerin çoğunluğu Danıştay'ın monarşist ve Kiliseci eğilimlerin sadık temsilcisi olduğu gerekçesiyle sert önlemler alınması yanlısı olmuştur. Hükümetin tasarısı 26 Mayıs'ta Senatoda kabul edilmiştir. 29 Mayıs'ta Temsilciler Meclisi'ne gelmiş, Meclis Komisyonu ilk toplantısını 11 Haziran'da gerçekleştirmiştir. Komisyondaki temel görüş "Cumhuriyete, Cumhuriyetçi bir Danıştay kazandırmak"tır (Wright, 1972: 631). Danıştay üyeleri farklı statülere sahiptir. Görevden alınmaya karşı korunmuş olan beş üyenin durumu tartışma yaratmıştır. Komisyon üyelerinin bazıları Danıştay'ı kaldırarak sorunu çözmeyi önermiştir. Komisyonun 25 Haziran tarihli son toplantısında Hükümetin tasarısına ek madde olarak tüm Danıştay üyelerinin görevine son veren bir hüküm, 5'e karşı 6 oyla kabul edilmiştir. Tasarı 12 Temmuz'da Temsilciler Meclisinde görüşülmeye başlanmıştır. Aşırı sol, tüm üyelerin görevine son verilmesiyle "Cumhuriyete düşman tüm unsurların temizleneceğini, bu kararın tüm kamu görevlileri için de Cumhuriyete itaat emri sayılacağını" savunmuştur. Beklentilerin tersine Hükümetin tasarısı kabul edilmiştir (Wright, 1972: 632). Mevcut Danıştay'ın dağıtılması önerisi 132 oya karşı, 262 oyla reddedilmiştir. Bunun nedeni Danıştay'da bekleyen tarikatçı öğretmenler dosyalarının yarattığı baskıdır. Zira Temsilciler Meclisinin yeni önerilen dağıtma maddesini kabul etmesi durumunda yasa yeniden Senatoya dönmek zorundadır.

Yasa 12 Temmuz'da kabul edilmiş ve 13 Temmuz'da Resmi Gazetede yayımlanmıştır. 14 Temmuz'da Cumhurbaşkanı Jules Grévy başkanlığında, yirmi Danıştay üyeliğinin doldurulması için olağanüstü Bakanlar Kurulu toplantısı yapılmıştır (Wright, 1972: 633). Hükümet 1875 Anayasasının 4. maddesinin korumasında olan beş üyeye dokunamamıştır, bunun dışında 1879 Mart'ında Dufaure tarafından atanmış Cumhuriyetçi olan üç üyeyi ve ayrıca mesleki yetenekleri nedeniyle dört üyeyi yerinde bırakmıştır. Bu nedenle yalnızca yirmi yeni üye seçilmiştir. Bir gün sonraki Resmi Gazetede yayımlanan ortak kararname ile yeni üyeler, tetkik hâkimleri (maîtres des requêtes) ve raportörler

(auditeur) belirlenmiştir. Atanan üyelerin onu, yeni oluşturulan kadrolara atanmıştır. Yedi kişi emekli olanlar yerine, bir kişi istifa eden üye yerine; iki yeni üye ise görevden alınan üyeler yerine atanmıştır (Wright, 1972: 633). Ayrıca on beş yeni tetkik hakimi (maître des requêtes) ve sekiz birinci sınıf raportör (auditeur) atanmıştır.

Kilisenin tüzelkişiliğinin tanınmasına ilişkin olayda lehte oy kullanmış olanların bir bölümünün görevi sürerken, aleyhte oy kullanmış olan bir üyenin tasfiye edildiğini saptayan Wright yeni oluşumda siyasi bakımından sapmalar olduğunu ileri sürmüştür. Wright'a göre eski Danıştay'ın izleri yeni Danıştay'da da sürmektedir (Wright, 1972: 634).

21 Temmuz'da yeni Danıştay, Genel Kurul halinde ilk toplantısını yapmıştır. Toplantıda konuşan Adalet Bakanı "Danıştay ile hükümet arasındaki tam bir uyumun gerekliliğinin açık olduğunu" söylemiştir.

Görevden almalar, emeklilik ve protesto istifaları da eşlik edince Cumhuriyetçilerin tasfiye olanağı genişlemiştir. 14 Temmuz Kararnamesi özellikle sağ kamuoyunda bomba etkisi yaratmıştır (Wright, 1972: 635). Danıştay'da görevini koruyabilenler kendilerini bağışlanmış, hoşgörölümüş ve gerektiğinde tasfiye edilecek konumda hissederek istifa etmeye başlamışlardır. Bakanlığa gönderdikleri istifa dilekçeleri muhalif gazetelerde de yayımlanmış, büyük ses getirmiştir. 15 ila 24 Temmuz arasında sekiz Danıştay üyesi, dört tetkik hakimi, bir, birinci sınıf raportör ve on, ikinci sınıf raportör istifa etmiştir (Wright, 1972: 636). Bakanlar Kurulu, 25 Temmuz'da toplanarak istifa edenler yerine yeni atamalar yapmıştır (Wright, 1972: 637).

Sayı artırma, görevden alma, emekliye sevk etme, istifa zorunda bırakma, görevde yükseltme ve yeni atama yöntemiyle Danıştay temizlenmiştir. 13 Temmuz 1879 Yasasının uygulanması ile Fransız idari yargı tarihinin en büyük tasfiyesi gerçekleştirilmiştir.

Yeni Danıştay üyelerinin yarısından fazlası (19) daha önce hiç Danıştay'da görev yapmamıştır. Üyeler, özellikle tetkik hâkimleri ve raportörler arasında gençlerin oranı artmıştır. Otuz- otuz dokuz yaş arasında üç yeni üye bulunmaktadır (Wright, 1972: 640). Bunlardan biri de idare hukukunun kurucularından olan Laferriere'dir. Üyelerin büyük çoğunluğunun Danıştay'da mesleki deneyimi olmasa da bürokrasi veya avukatlık deneyimi bulunmaktadır. Cumhuriyetçiler siyasal tasfiye amacı gütmüş olsalar da yenilerin belirlenmesinde tek ölçütleri siyasi özellikler olmamıştır. Wright, yeni üyelerin geldikleri mesleklerdeki konumları incelendiğinde bunların 1872 seçilmiş olanlara göre açıkça daha üstün olduklarının görüldüğünü savunmaktadır (1972: 641).

Yeni Danıştay'ın toplumsal kökenlerini inceleyen Wright, raportörlerin büyük çoğunluğunun ve tetkik hâkimlerinin yarısının aristokrasiden ve büyük burjuvaziden geldiğini, üyelerin ise dörtte birinin bu nitelikte olduğunu saptamaktadır (Wright, 1972: 644).

Yeni üyelerin çoğunluğu Cumhuriyetçidir (Wright, 1972: 645). Örneğin, Ballot, Duboy ve Lafferriere Cumhuriyetçi hareketin avukatlarıdır. Laferriere, 1869 seçimleri sırasında tutuklanmıştır. Bir bölümü Cumhuriyetçi gazetecilerdir. Bazı üyeler ise açık bir siyasal bağlılık göstermemiştir. Dört üye ve tetkik hâkimlerinin tümü, II. İmparatorluk döneminde Danıştay kariyerine başlamış kişilerdir. Yeni asker üyeler III. Napolyon'un askerleridir. Buna karşılık bu kişilerin hemen hepsi 1870'den itibaren Cumhuriyetçiliği benimsemişlerdir. Bazıları da yeni Cumhuriyetçi olmuş kişilerdi ki bunların iyi Cumhuriyetçi olduklarından şüphe edilmmiştir. Bununla birlikte temel sorun olan din konusunda çoğunluk Kilise karşıtlığında birleşmiştir. Yedi üye Katolik olmakla birlikte, zahit (pratiquant) Katolik çok küçük bir azınlıktır. Beş Protestan üye bulunmaktadır. Onüç üye Masondur (Wright, 1972: 647).

Temizlikten sonra Danıştay, Cumhuriyetçi siyasal kurumlarla uyumlu hale getirilmiştir. Danıştay'ın, ona tarafsızlık, ılımlılık ve bağımsızlık niteliği veren eski gelenekleri yeniden kurulmuştur (Wright, 1972: 651).

Eski rejimden kişilerin bir bölümünün görevlerini sürdürmesi veya eski rejime ait kişilere görevler verilmesi Danıştay temizliğine özgü olmamıştır. Cumhuriyetçi tasfiyelerde en önemli sorun yeterli kadroya sahip olmama, sayı sorunu olmuştur (Lhomme, 1960: 296). Büyük burjuvazi mensuplarını devlet kadrolarından temizleyen küçük ve orta burjuvazinin, kadro yetersizliğini gidermek işçi sınıfı ile bile ittifak yapması gerekmiştir (Lhomme, 1960: 297).

Tarikatlar Mücadelesi ve Adli Yargı tasfiyesi

Adli yargıdaki temizliği anlatabilmek için siyasal olayları kısaca yinelemek yerinde olur. Ocak 1879 seçimlerinde Cumhuriyetçiler kazanmış ve dinci muhafazakâr Mac-Mahon 30 Ocak'ta istifa etmek zorunda kalmıştır. Meclis ve Senatoda çoğunlukta olan ve Cumhurbaşkanı engelinden de kurtulan Cumhuriyetçilerin 5 Şubat 1879'da kurduğu hükümet yargı temizliğine girişmiştir (Bouchery ve Machelon, 1993). 11 Şubat'ta emekli olan Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Paris Başsavcılığı yerine yenileri atanmış, taşradaki 27 Başsavcılıktan 18'i değiştirilmiştir. Birkaç ay içinde yaklaşık 550 yargıç görevden alınmıştır.

Hâkimlerin istifası temizliği kolaylaştırmış, hızlandırmıştır.

Yargı temizliğinin tam bir siyasi çatışma konusu haline gelmesi tarikatlarla ilişkin 29 Mart 1880 Kararnamesinin uygulanmasıyla olmuştur. Adalet Bakanı Cazot, 24 Haziran 1880'de Cumhuriyet savcılarına gizli bir genelge göndererek Kararnameye dayanılarak alınacak idari tasfiye ve tahliye kararlarının uygulanmasının kişisel olarak gözetilmesini, bu kararlara aykırı davrananların saptanmasını, suçüstü yakalanmalarını, ceza mahkemelerinin gerekirse sabahın altısından itibaren açılmasını istemiştir. Bu isteme yargıdan büyük tepki gelmiş, yaklaşık altı yüz hâkim, Tanrı adına ve Cumhuriyete karşı istifalarını sunmuştur. Böylece Hükümetin yaptığı temizliği istifalar hızlandırmıştır. 1883 yılı başı itibarıyla, 1879'dan beri 2148 savcının 1763'ü ve 2941 sulh yargıcının 2536'sı istifa, emeklilik ve görevden alma nedeniyle değiştirilmiştir.

1883 Güvenceli Yargıçların Tasfiyesi

1880 temizliğinde hâkimlik güvencesi bulunan yargıçlara dokunulamamıştır. 30 Ağustos 1883 tarihinde kabul edilen Yasa ile güvenceli yargıçlara da yönelilmiş, 1848 ve 1871'de istediklerini tam olarak elde edemeyen Cumhuriyetçiler bu kez sonuç almışlardır.

1883 yılına gelindiğinde güvenceli yargıçların tasfiyesi sorun oluşturmıştır. Cumhuriyetçiler, ulusal egemenliğin temsilcisi olan hükümetin yargıyı yeniden oluşturmamasını kabul edilemez bulmuştur (Bernaudeau, 2011: 2), onlara göre azledilemezlik monarşik bir ilkedir. Cumhuriyetçiler, Monarşi döneminde yargıçlık mesleğine giren ve monarşist olarak kalan yargıçlardan şikâyetçidir. Özellikle, hükümetin dağıttığı tarikatlarla ilişkin mahkemelerin verdiği kararlar, Cumhuriyetçilerin tepkisini artırmıştır (Lavissee, 1919: 101). Eğitimin laikleştirilmesine karşı çıkan tarikatların başlattığı mücadele aşağıda ayrıntılı aktarılacaktır.

1883 yılında kabul edilen Yasada ise Cumhuriyetçilerin isteklerinin ancak bir bölümü karşılanmış olsa da güvenceli yargıçların tasfiyesini sağlayacak "sayı azaltma ve güvenceyi askıya alma" olanağı elde edilmiştir (Lavissee, 1919: 101). Adalet Bakanı, "Kamu yararı, ülkenin oluşturduğu kurumları sadakatle benimsemeye katlanamayanların yargı mensupları arasından çıkarılmasını gerektirmektedir." açıklamasını yapmıştır. Yasa ile Yargıtay'da ve ilk derece mahkemelerindeki kadroların bir bölümü kaldırılmıştır. Ayrıca, Hükümete üç ay süreyle yargıç güvencesini askıya alarak emekliye sevk etme ve yer değiştirme yetkisi verilmiştir.

Yayımlandığı anda yargıç güvencesine sahip olanların dörtte birinin görevine son veren 30 Ağustos 1883 tarihli bu Yasa, Devrimden sonra Fransız tarihinin en sert temizlik yasası olarak nitelendirilmektedir (Bernaudeau, 2011: 9). Hemen hemen tüm savcılık örgütü ve sulh mahkemeleri yenilenmiş ve güvenceli yargıçlarda temizlik gerçekleştirilmiştir.

1789'un mirasçısı olan Cumhuriyetçilerde genel olarak yargıçlara karşı bir güvensizlik vardır, ama III. Cumhuriyet döneminde özel olarak, Louis Napoléon'un rejime karşı darbesinden sonra muhalifleri bastırmak için kurulan Karma Komisyonlarda yargıçların görev almasının yarattığı siyasi düşmanlık sözkonusu olmuştur. Yargı Cumhuriyetle uyumlu değildi, Cumhuriyetçilerin Kilise karşıtlığı onaylanmıyordu, muhafazakâr hâkim ve savcılarının temel değerleri "aile, din, mülkiyet"ti. Bu nedenle III. Cumhuriyet'te yargı temizliği sert gerçekleştirilmiştir.

İzinsiz tarikatları hedef alan 29 Mart 1880 kararnameleri, yargı ile cumhuriyetçiler arasındaki çatışmayı ateşlemiş, tarikatçıların hukuk ve ceza mahkemelerinde açtıkları davalar kabul edilmeye başlanmıştır. Cumhuriyetçiler tasfiye kararı almış, ancak yargıç güvencesi yeni bir yasa çıkarılmasını gerektirmiştir. 30 Ağustos 1883 tarihinde kabul edilen Yasa ile hâkimlik teminatı, yeniden örgütlenme, yani temizlik süresince üç ay askıya alınmıştır. Yargıtay'da ve mahkemelerde yeniden örgütlenmeyle 614 kadro açığa çıkarılarak tasfiye edilmiştir. Tasfiye edilenlere çalışma süreleriyle orantılı tazminat ödenmiştir. Hükümet 1 Ağustos'ta kabul edilen Yasanın yayımını 30 Ağustos'a kadar geciktirerek istifalar gelmesini beklemiş, böylece Yasanın yaratacağı engele takılmadan boşalan yerlere Cumhuriyetçi hâkimleri atamıştır. Yasa çıktıktan sonra temizlik 5 Eylül'de başlamış ve birbuçuk ay sürmüştür. 2447 güvenceli yargıçtan 611'i tasfiye edilmiştir (Catta, 1930: 412). Tasfiyelerde yerel düzeydeki intikam duyguları etkili olduğu gibi, yargıçların tarikatlar karşısındaki tutumu belirleyici olmuştur. Tasfiye edilenler çoğunlukla Kralcı veya Bonapartist eğilimlidirler. Kralcı veya Bonapartist olsun, hepsinin ortak noktası Cumhuriyet karşıtlığıdır ve Kilise karşıtlarından öğrenmeleridir. İmparatorluk döneminde yargıya girmişler, 1851 Darbesine karşı çıkanların ezilmesinde rol oynamışlar, Ahlaki Düzen hükümetinde terfi ettirilmiş, çoğunluğu elde eden Cumhuriyetçilere, dinci muhafazakâr Cumhurbaşkanının hükümet kurdurmadığı dönemde canlanmışlar ve 1880 tarikatlar çatışmasında da tarikatçılara destek olmuşlardır (Bernaudeau, 2011: 13).

Sonuç

Modern Fransız siyasal/anayasal rejiminin temel kurumları 1870'te başlayan Üçüncü Cumhuriyet döneminde atılmıştır. Basın özgürlüğü, toplantı özgürlüğü,

dernek kurma özgürlüğü, sendika hakkı, grev hakkı, yerel seçimler, boşanma hakkı, eğitim hakkı, monarşist siyasetin kesin yenilgisi, devletle kilisenin ayrılması, laiklik, III. Cumhuriyet döneminin getirdiği, yerleştirdiği ve günümüz Fransız toplumsal yapısını, siyasal rejimini belirleyen kurumlardır. III. Cumhuriyet dönemi 1870'den başlar ve 1940'a kadar sürer. Bu dönemin kazanımlarında belirleyici olan temel çatışmaların içinde Cumhuriyetçilerin kilise ve tarikatlarla çatışması önemli bir yer tutar. Eğitimin laikleştirilmesi ve kilisenin devletten ayrılarak dinin kamu hizmeti olarak örgütlenmesinden vazgeçilmesi, laikliğin gerçekleştirilmesi bu çatışmalarla gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyetçiler, devleti burjuva cumhuriyetinin ilkeleriyle düzenleyebilmek için bürokraside ve yargıda büyük tasfiyeler gerçekleştirmiştir. Bu basit bir "adamını yerleştirme" değil, yeni bir siyasal rejimin kuruluşunda "temizlik"tir. Türkiye'de 2010, 12 Eylül Bis'den beri yargı örgütlenmesi ve kadrolarında gerçekleştirilen dönüşümler de bu tarihsel karşılaştırma bağlamında değerlendirilebilir.

Sonnotlar

- 1 Yeğen Bonapart'ın 1851 Darbesinden sonra yaşananlar, özellikle kurulmuş olan karma komisyonların faaliyetlerinin etkileri Cumhuriyetçilerin gerçekleştirdiği yargı temizliğinde belirleyici olmuştur. İlerleyen bölümde kısaca ele alınacaktır.
- 2 Yeğen Bonapart darbeden önce zaten cumhurbaşkanıdır. Ancak görev süresi bitmek üzeredir ve anayasa yeniden seçilmesine olanak tanımamaktadır. Anayasayı değiştirecek çoğunluk elde etmek üzere giriştiği pazarlıklar sonuçsuz kalınca darbe yapar.

Kaynakça

- Basdevant-Gaudemet B (1999). Le Conseil d'État et les question religieuses au XIXe siècle. *La revue administrative*, 26.
- Baubérot J (2007). *Histoire de la Laïcité en France*. 4. Baskı, Paris: PUF.
- Bernaudeau V (2003). Justice, Politique et Franc-Maçonnerie sous la Troisième République: un conseiller à la Cour d'appel d'Angers, Victor Jeanvrot. *Revue d'histoire du XIXe siècle*, 26/27
- Bernaudeau V (2011). L'anjou, la République et ses juges, Epuration du corps judiciaire, entre réaction de légitime défense et instrument de consolidation du régime (1883). *Criminocorpus: Revue d'Histoire de la justice, des crimes et des peines*, 2011
- Bouchery R ve Machelon J-P (1993). L'épuration Républicaine 1870-1871 (Siège et parquet) / 1872-1882 (Parquet). *Revue Histoire de la Justice*, sayı 6.

Catta T (1930). le Cinquantenaire d'un coup de force, décrets du 29 mars 1880 et l'épuration de la magistrature. *Revue catholique des institutions et du droit*, 1930, s.385-414

Dansette A (1948). *Histoire Religieuse de la France Contemporaine, De la Révolution à la Troisième République*. Paris: Flammarion.

Dansette A (1951). *Histoire Religieuse de la France Contemporaine, Sous la Troisième République*. Paris: Flammarion.

Hanotiaux G (1903). *Histoire de la France Contemporaine (1871-1900)*. cilt IV, Paris: Ancienne Librairie Furne, Paris.

Lavissee E (1921). *Histoire de France Contemporaine, Depuis la Révolution jusqu'à la paix de 1919*. cilt 8, Paris: Librairie Hachette.

Lhomme J (1960) *La Grande Bourgeoisie au Pouvoir (1830 – 1880)*. Paris: PUF.

Machelon J-P (1993). L'épuration Républicaine. La loi du 30 août 1883. *Revue Histoire de la justice*, sayı 6.

Weidenfeld K (2010). *Histoire du droit Administratif*. Paris: Economica.

Wright V (1972). L'épuration du Conseil d'État en Juillet 1879. *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, s. 621-656.